

Krzysztof Królczyk

(Adam Mickiewicz University Poznań, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-0923-0940>

e-mail: krolczyk@amu.edu.pl

Początki drogi naukowej Ludwika Ćwiklińskiego (1853–1942) w świetle lwowskiego archiwaliu z 1876 r.

*The Beginnings of the Scientific Career of Ludwik Ćwikliński (1853–1942)
in the Light of the Lviv Archive Record from 1876*

ABSTRACT

The aim of this article is twofold: first, to provide a brief overview of the life of the eminent Polish classical philologist Ludwik Ćwikliński, now almost forgotten; and second, to offer a critical edition of the 'Bericht' (i.e. report) on Ćwikliński's early academic and professional achievements, which was prepared in January 1876 in connection with the scholar's planned employment at the chair of classical philology at Lviv University (including its translation into Polish). This document, written in German by Professor Ksawery Liske and currently stored in the Lviv Region State Archive in Lviv, has not been used by researchers to date. It provides us with extremely interesting and, above all, hitherto unknown information about the beginnings of Ludwik Ćwikliński's academic

PUBLICATION INFO				
		 UMCS UNIWERSYTET MIŁOŚCIEŃSKI	e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Krzysztof Królczyk, the Faculty History of the Adam Mickiewicz University Poznań, 7 Uniwersytetu Poznańskiego Street, Poznań 61-614, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Faculty History of the Adam Mickiewicz University Poznań				
SUBMITTED: 2025.01.12		ACCEPTED: 2025.07.31		PUBLISHED ONLINE: 2025.10.31
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE e-mail: reshistorica@umcs.pl	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS				

path. In addition, it offers invaluable insights into the scholar's life and, from a broader research perspective, the history of classical philology in Poland.

Key words: Ludwik Ćwikliński, Lwów, Lviv, Lviv University, classical philology

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest z jednej strony przypomnienie postaci zapomnianego dziś wybitnego polskiego filologa klasycznego Ludwika Ćwiklińskiego, a z drugiej strony – krytyczna edycja „Berichtu” (tj. raportu) na temat wczesnych osiągnięć naukowych i zawodowych Ćwiklińskiego, przygotowanego w styczniu 1876 r. w związku z planowanym zatrudnieniem uczonego w katedrze filologii klasycznej na Uniwersytecie Lwowskim (wraz z jego tłumaczeniem na język polski). Dokument ten, sporządzony w języku niemieckim przez prof. Ksawerego Liskego i przechowywany dziś w Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie, nie był dotychczas wykorzystywany przez badaczy. Jego lektura dostarcza nam niezwykle interesujących i przede wszystkim nieznanych dotąd informacji na temat początków drogi naukowej Ludwika Ćwiklińskiego. Są one zarazem cennym świadectwem dla lepszego poznania biogramu uczonego, a w szerszej perspektywie badawczej również dziejów filologii klasycznej w Polsce.

Słowa kluczowe: Ludwik Ćwikliński, Lwów, Uniwersytet Lwowski, filologia klasyczna

W zbiorach Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. *Derżawnyj Arhiw Lwiwskojj Oblasti* / *Державний архів Львівської області*), mieszczącego się w zabudowaniach byłego Arsenału Królewskiego przy ul. Podwale we Lwowie¹, przechowywane są niezwykle cenne materiały archiwalne, dokumentujące działalność Uniwersytetu Lwowskiego (Uniwersytetu Jana Kazimierza)² w dobie zaborów oraz w czasach międzywojennej Polski (zespół / fond / фонд nr 26). Znajdują się tam, między innymi, akta posiedzeń senatu lwowskiej *Alma Mater*, protokoły rad wydziałowych, zachowane w rękopisach opracowania naukowe autorstwa pracowników uniwersytetu, różnorodne dokumenty dotyczące studentów, jak również dokumentacja personalna pracowników uczelni, w tym także kadry profesorskiej (seria / opis / опис nr 5)³. W tej ostatniej odnajduje-

¹ Nazwa ulicy zachowała się do dziś, choć jej współczesne brzmienie ukraińskie (ul. Podwalna / wul. Pidwalna / вул. Підвальна) różni się nieznacznie od wcześniej używanego oficjalnego wariantu polskiego.

² Monograficzne opracowania dziejów lwowskiej *Alma Mater*: L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, t. 1–2, Lwów 1894; *Academia militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red. A. Redzik, wyd. 2, Kraków 2017.

³ Dobry wgląd w zawartość archiwalnego zespołu przedwojennego Uniwersytetu Lwowskiego / Uniwersytetu Jana Kazimierza w Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego (*Державний архів Львівської області*) daje *Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie do roku 1939*, oprac. J. Wołczański, t. 1–3, Kraków 2009–2010.

my teczkę osobową Ludwika Ćwiklińskiego, wybitnego profesora filologii klasycznej na ULw, dziś już praktycznie zapomnianego (zob. il. 1). Jest

Il. 1. Ludwik Ćwikliński, fotografia sprzed 1914 r. (ze zbiorów autora)

to jednostka archiwalna⁴ o numerze 2019, nadanym w czasach radzieckich, która zawiera 85 zapisanych bądź zadrukowanych kart, ponumerowanych z zastosowaniem systemu foliacji. Teczka ta przez długi czas uchodziła za zagubioną i dopiero niedawno została ponownie udostępniona badaczom⁵.

⁴ W ukraińskim systemie archiwalnym (proweniencji jeszcze radzieckiej) jest ona nazywana „sprawą” (ukr. справа).

⁵ Piszący te słowa otrzymał taką właśnie informację od pracownicy Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego w lipcu 2003 r., kiedy to po raz pierwszy bezskutecznie starał się zamówić teczkę osobową Ćwiklińskiego do czytelni archiwum; również w kolejnych latach uzyskiwał identyczną odpowiedź. Dopiero podczas kwerendy w lutym 2017 r. udało się wreszcie otrzymać wgląd do dokumentacji osobowej uczonego. Z dołączonej do niej „Karty wykorzystania dokumentów” wynika, że po bardzo długiej przerwie do teczki Ćwiklińskiego dotarł w listopadzie 2016 r. (zatem tuż przed moim kolejnym pobytem we

Wśród dokumentów włączonych do jednostki archiwalnej nr 2019 na szczególną uwagę zasługuje napisany w języku niemieckim pod koniec stycznia 1876 r. rękopiśmienny referat („Bericht”), który został sporządzony w związku ze staraniami władz Wydziału Filozoficznego o zatrudnienie Ludwika Ćwiklińskiego na Uniwersytecie Lwowskim⁶. Referat ten, który przynosi nam bardzo szczegółowe informacje o początkach drogi naukowej lwowskiego filologa, nie był dotąd wykorzystywany w opracowaniach poświęconych Ćwiklińskiemu i najprawdopodobniej nie jest znany we współczesnej Polsce. Wydaje się zatem rzeczą ze wszech miar pożądaną, aby dokonać jego współczesnej, krytycznej edycji wraz z tłumaczeniem na język polski i w ten sposób, po upływie bez mała stu pięćdziesięciu lat od jego sporządzenia, przybliżyć go polskiemu czytelnikowi. Nie ulega bowiem najmniejszej wątpliwości, że jest to dokument bardzo ważny, bogaty w faktografię i mający duży walor poznawczy. Dzięki jego lekturze możemy zapoznać się z nieznanymi dotąd bądź znanymi jedynie w minimalnym stopniu wczesnymi latami działalności naukowej Ludwika Ćwiklińskiego. Zanim jednak przejdę do zapowiadanej edycji referatu, pragnę pokrótce przybliżyć postać lwowskiego filologa, dziś już – jak wyżej wspomniano – właściwie zapomnianego⁷.

Ludwik Ćwikliński, urodzony 27 lipca 1853 r. w wielkopolskim Gnieźnie i zmarły 3 października 1942 r. w Krakowie, należał niewątpliwie do najwybitniejszych w swoim czasie polskich uczonych. Po ukończeniu studiów, głównie w zakresie filologii klasycznej (choć nie tylko!), na niemieckich uniwersytetach we Wrocławiu i w Berlinie objął katedrę filologiczną we Lwowie, zrazu jako profesor nadzwyczajny (1876 r.), a wkrótce jako profesor zwyczajny (1879 r.), na której to katedrze pozostawał przez na

Lwowie) doktorant Uniwersytetu im. Franki – Wiktor Humennyj, natomiast wcześniej, w kwietniu i maju 1964 r., jako pierwszy i zarazem jedyny przed 2016 r. czytelnik sprawy figuruje docent filologii klasycznej tegoż Uniwersytetu – Josyp Kobiw (1910–2001).

⁶ Державний архів Львівської області [dalej: ДАЛО], фонд [dalej: ф.] 26, опис [dalej: оп.] 5, справа [dalej: спр.] 2019, к. 4–5.

⁷ Współczesne opracowania, w których pojawia się postać Ludwika Ćwiklińskiego, są stosunkowo rzadkie. Można tu wymienić następujące prace: K. Królczyk, *Pomiędzy Lwowem, Wiedniem i Poznaniem – Ludwik Ćwikliński (1853–1942) i jego badania nad światem starożytnym*, w: *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*, red. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2011, s. 141–172; idem, *Ludwik Ćwikliński – profesor filologii klasycznej na Uniwersytecie Lwowskim*, w: *Przedwojenny Lwów i jego uczeni. Sylwetki – działalność naukowa – osiągnięcia*, red. P. Brzegowy, S. Dorocki, Kraków 2016, s. 87–114 (tu pewne ważne uzupełnienia i sprostowania). Warto w tym miejscu nadmienić, że Ludwik Ćwikliński stał się niedawno jednym z bohaterów najnowszej, pasjonującej książki Waldemara Łazugi, *Uwikłani w przeszłość. „Proskrybowani” i „dyletanci”*, Poznań 2023 (zwłaszcza s. 199–216 i 269–296).

długie lata. Obok działalności *stricto* naukowej na Uniwersytecie (wykłady, odczyty, publikacje, udział w zjazdach naukowych itd.) Ćwikliński rozwinął również szeroko zakrojoną działalność organizacyjną, doprowadzając między innymi do założenia w początkach 1893 r. we Lwowie (Polskiego) Towarzystwa Filologicznego⁸ i stając na czele redakcji nowo założonego czasopisma „Eos”, organu Towarzystwa, wydawanego po dziś dzień i niezwykle cenionego w Polsce i poza jej granicami⁹. W roku akademickim 1893/1894 pełnił funkcję rektora lwowskiej *Alma Mater*. W 1902 r., po dwudziestu pięciu latach pracy, pożegnał się z Uniwersytetem Lwowskim i przeniósł się do Wiednia, gdzie został szefem sekcji (*Sektionschef*) w austro-węgierskim Ministerstwie Wyznań i Oświaty (k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht). W czerwcu 1917 r. powołano go na stanowisko ministra oświaty w rządzie kierowanym przez premiera Ernsta Seidlera (1862–1931)¹⁰. Po upadku monarchii austro-węgierskiej Ludwik Ćwikliński wrócił do Polski i osiadł w Poznaniu. Przez wiele lat był prezesem Polskiego Towarzystwa Filologicznego, włączył się też w działalność poznańskiego koła PTF. W 1927 r. został profesorem honorowym Uniwersytetu Poznańskiego. Zmarł w pierwszych dniach października 1942 r. w przytułku dla ubogich starców w Krakowie, wygnany uprzednio, we wrześniu 1939 r., przez okupacyjne władze niemieckie ze swego mieszkania i wkrótce zmuszony do opuszczenia na zawsze Poznania.

* * *

Publikowany poniżej raport, informujący o przebiegu dotychczasowej kariery naukowej i zawodowej Ludwika Ćwiklińskiego, został sporządzony w dniu 30 stycznia 1876 r. Pod dokumentem podpisało się trzech ówczesnych profesorów Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu

⁸ Vide: *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa*, „Eos” 1, 1894, s. 199–218; także J. Mańkowski, *Powstanie Polskiego Towarzystwa Filologicznego. Lwów 1892 – 1893 – 1894*, w: *Antiquorum non immemores... Polskie Towarzystwo Filologiczne (1893–1993)*, red. J. Łanowski, A. Szatyńska-Siemion, Warszawa–Wrocław 1999, s. 125–139.

⁹ Historię czasopisma przybliżył Sylwester Dworacki: *Stulecie „Eos”*, w: *Antiquorum*, s. 90–96. Tytuł periodyku, odwołujący się bezpośrednio do greckiej bogini Eos – uosobienia poranka, świtu, jutrenki – był bez wątpienia symboliczny. Można w nim było widzieć zarówno „świt” polskiej filologii klasycznej, jak i „jutrenkę” odrodzenia narodowego czy wręcz „jutrenkę swobody”, o której pisał kiedyś w *Odzie do młodości* Adam Mickiewicz.

¹⁰ Działalność polityczną L. Ćwiklińskiego w okresie wiedeńskim najpełniej omawia W. Leitsch, *Ludwig Ćwikliński (1853–1943), Sektionschef und Minister im k.k. Ministerium für Kultus und Unterricht*, w: *Polen im alten Österreich. Kultur und Politik*, red. W. Leitsch, S. Trawkowski, Wien–Köln–Weimar 1993, s. 56–78.

Lwowskiego: Ksawery Liske¹¹, Emilian Ogonowski¹² oraz Zygmunt Węclewski¹³. Osoby te wchodziły w skład specjalnej komisji wydziałowej, powołanej w dniu 9 listopada 1875 r. podczas posiedzenia kolegium profesorów Wydziału Filozoficznego ULw; komisji tej powierzono zadanie znalezienia następcy na katedrze dotychczas zajmowanej przez profesora Johanna Wrobla¹⁴, filologa klasycznego, który został właśnie przeniesiony na Uniwersytet w Czerniowcach z uwagi na brak znajomości języka polskiego¹⁵. Ponad wszelką wątpliwość możemy być pewni, że interesujący nas „Bericht” został spisany ręką pierwszego z wymienionych wyżej profesorów, tj. Ksawerego Liskego¹⁶. Jest zarazem rzeczą wysoce prawdopodobną, że sporządził on również zasadniczy concept pisma, a być może był nawet jego jedynym autorem, podczas gdy pozostali dwaj profesorowie swoim podpisem tekst ten tylko zaaprobowali. Do takiego wnioskowania uprawnia nas informacja, przekazana tuż po zakończeniu II wojny światowej przez krakowskiego filologa Tadeusza Sinkę¹⁷, że inicjatywa zatrudnienia Ludwika Ćwiklińskiego na Uniwersy-

¹¹ Ksawery Liske (1838–1891) – wybitny historyk, wieloletni (od 1868 r. aż do śmierci) profesor Uniwersytetu Lwowskiego, kierownik działającego na tej uczelni Seminarium Historycznego. Na temat postaci K. Liskego m.in. vide: V. Julkowska, *Ksawery Liske (1838–1891)*, w: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, Rzeszów 2007, s. 181–200.

¹² Emilian Ogonowski (ukr. Omeljan Ohonowskyj / Омелян Огоновський; 1833–1894) – ukraiński językoznawca i zarazem duchowny grekokatolicki, od 1867 r. zastępca profesora, a od 1870 r. profesor Uniwersytetu Lwowskiego; vide: R. Holyk, *Ukraińska filologia na Uniwersytecie Lwowskim w XIX wieku i w pierwszej połowie XX stulecia. Ludzie, idee, recepcje*, „Prace Historyczne” 2018, 148, 2, s. 359–362.

¹³ Zygmunt Węclewski (1824–1887) – urodzony w Międzyrzeczu w Wielkim Księstwie Poznańskim (podobnie jak L. Ćwikliński i K. Liske!), doktor filologii klasycznej, profesor Szkoły Głównej Warszawskiej, a następnie Uniwersytetu Lwowskiego (od 1872 r.), rektor tej uczelni w roku akademickim 1877/78. Cf. J. Smereka, *Pierwszy filolog-Polak w Uniwersytecie Jana Kazimierza: Zygmunt Węclewski*, Lwów 1938 (odbitka z czasopisma „Eos”).

¹⁴ Johann Wrobel (1831–1909) – pochodzący z Opola niemiecki filolog klasyczny, wykładowca w Petersburgu, Krakowie i w Czerniowcach, profesor filologii klasycznej Uniwersytetu Lwowskiego; vide: A. Norst, *Alma Mater Francisco-Josephina. Festschrift zu deren 25-jährigen Bestande*, Czernowitzi 1900, s. 30–31; J. Smereka, *Filologia klasyczna w Uniwersytecie Lwowskim do czasów Zygmunta Węclewskiego i Ludwika Ćwiklińskiego*, Lwów 1937, s. 11–12 (odbitka z „Eos”).

¹⁵ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 180, к. 3.

¹⁶ Do takiego wniosku prowadzi porównanie dokumentu z innymi rękopisami autorstwa Ksawerego Liskego, zachowanymi w jego teczce osobowej w ДАЛО (ф. 26, оп. 5, спр. 1111).

¹⁷ Tadeusz Sinko (1877–1966) – wybitny filolog klasyczny związany z Uniwersytetem Jagiellońskim, przez krótki czas (lata 1907–1913) zatrudniony również na Uniwersytecie

tecie Lwowskim wyszła właśnie od Liskego¹⁸, notabene wywodzącego się również – podobnie jak Ćwikliński – z Wielkiego Księstwa Poznańskiego¹⁹.

W dniu 31 stycznia 1876 r. raport komisji został przedłożony kolegium profesorów na Radzie Wydziału Filozoficznego; sprawę referował Ksawery Liske. Po krótkiej dyskusji jednogłośnie zadecydowano o wysłaniu „Berichtu” do c.-k. Ministerstwa Wyznań i Oświaty (K.k. Ministerium für Kultus und Unterricht) w Wiedniu²⁰. Tak też ostatecznie się stało: dokument informujący o kwalifikacjach naukowych Ćwiklińskiego, choć skrócony w stosunku do oryginalnego tekstu sporządzonego przez Liskego, Ogonowskiego i Węclewskiego, został wysłany do Wiednia w dniu 3 lutego 1876 r.²¹, gdzie po rozpatrzeniu sprawy podjęto decyzję o powołaniu Ludwika Ćwiklińskiego na katedrę filologii klasycznej na Uniwersytecie Lwowskim w charakterze profesora nadzwyczajnego. Decyzję tę, wydaną w dniu 16 maja 1876 r., podpisał osobiście cesarz Franciszek Józef I²².

* * *

Dokument dotyczący początków drogi naukowej Ludwika Ćwiklińskiego, którego krytyczną edycję pragnę przedstawić poniżej, został sporządzony po większej części niebieskim atramentem o odcieniu zbliżonym do fioletowego (na samym końcu mamy jedynie fragment zapisany atramentem czarnym) na dwóch kartkach gładkiego papieru o formacie

Lwowskim. Na jego temat m.in. vide: R. Turasiewicz, *Sinko Tadeusz (1877–1966)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 37, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1996–1997, s. 548–552; *Tadeusz Sinko 1877–1966. W służbie nauki i narodu*, red. S. Stabryła, Kraków 2013.

¹⁸ Vide: T. Sinko, *Ludwik Ćwikliński*, „Kwartalnik Historyczny” 1939–1945, 53, s. 465. Zagadnienie to szerzej omawiam w artykule: *Ludwik Ćwikliński (1853–1942): lwowski uczony, działacz społeczny i polityk drugiej połowy XIX wieku*, w: *Historia – mentalność – tożsamość*, t. 4, *Pamięć społeczna Ukraińców i Polaków w okresie kształtowania się ich świadomości narodowej (wiek XIX i pierwsza połowa XX)*, red. L. Zaszkilniak, J. Pisulińska, P. Sierżęga, Львів 2011, s. 99.

¹⁹ Ksawery Liske urodził się w Ślaskowie w powiecie rawickim.

²⁰ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 180, к. 3 і 3v: „Das Professoren-Collegium beschließt, nachdem der Antrag des Professors Żmurko, einen Passus in dem vom Professor Dr. Liske vorgelesenen Besatzungsvorschläge auszulassen, gefallen war, einstimmig diesen Besatzungsvorschlag conform mit dem Antrage der Commission einem hohen k.k. Ministerium zu unterbreiten” (w tłumaczeniu na język polski: „Kolegium profesorów postanawia jednogłośnie, po tym jak upadł wniosek prof. Żmurko, by pominąć jeden *passus* z przeczytanego przez prof. dr. Liske wniosku ws. obsadzenia [katedry], propozycję tę wraz z wnioskiem komisji zgodnie przedłożyć wysokiemu c.-k. ministerstwu”).

²¹ Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], C.-K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty [dalej: C.-K. MWiO], sygn. 118u, k. 730–732.

²² *Ibidem*, k. 711; vide także ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 2019, к. 7–7v.

Dr. Ludwig Curtze, der seit Mitglied
des Seminars für gelehrte Schulen in Ber-
lin, ist am 27. Juli 1853 in Gnesen, im Groß-
Posen geboren. Im Jahre 1863
als Schüler in das Gymnasium zu Gnesen auf-
genommen, absolvierte er dasselbe in Gnesen
1870 mit dem Maturitätszeugnis und Dis-
sertation dann zuerst auf der Universität Gie-
sen, Philosophie, Philologie und Geschichte.
Auf Grund einer schriftlichen Arbeit über die
ersten 6 Bücher des III. Buches von Horaz, aus-
de er schon im ersten Semester zum Mitglie-
de des Philologischen Seminars ernannt
und beauftragt mit hier vor allem mit Plautus,
Plinius, Horaz und Virgil.
Nach Ablauf eines Jahres begab er sich auf
die Universität zu Berlin, widmete sich
hier denselben Studien, und trat sofort in die
von Prof. Curtze geleitete philologi-
sche Gesellschaft ein. Im zweiten Semester
seines Berliner Aufenthaltes wurde er wegen
einer eingereichten Abhandlung
über einen römischen, antiken, römischen, römischen
als ordentliches Mitglied unter Leitung Curtze
und Virgils stehende philologische Se-
minar aufgenommen und verblieb in die-
sem durch drei Semester. Hier beauftragt
er sich mit Vorlesungen über griechische Lite-
ratur und Epigraphik.
Im Oktober 1873 legte er dem philologischen
Professoren-Collegium der Berliner Universi-
tät eine Bescheid der Erlangung des Doctor-
grades in lateinischer Sprache abgefasste
Dissertation: *Quaestiones de tem-
pore quo Thucydides praeceps historiarum
partem composuerit* vor und erlangte
auf Grund dieser Abhandlung und der belien-
dischen am 22. December 1873 das Do-
ctor-Diplom. In den beiden Semestern 1874/75
beurlaubte er sich, dem erlangten Doctorgrad
immer noch die Universität und arbeitete
auch als thätiges Mitglied in den historischen
Gesellschaften der Professoren, Mitschüler
und Dozenten, in denen er mehrere Abhand-
lungen abfasste.
Darauf meldete er sich bei der Königl. Prüfung-
commission für Gymnasien und Realschulen
zu Berlin, um hier die Staatsprüfung zu be-
stehen und erlangte bei dem ersten

Thüringen und metrischen

29

zbliżonym do A4, przy czym zapisane zostały strony zarówno *recto*, jak i *verso* obu kart (zob. il. 2). Co ciekawe, na każdej stronie na zapis przeznaczona została wyłącznie jej prawa połowa, natomiast lewa pozostawała wolna, zapewne na ewentualne poprawki bądź uzupełnienia²³. Jak już wspomniano, tekst wyszedł spod ręki profesora Ksawerego Liskego. Dukt pisma jest staranny i nie sprawia większych problemów przy odczytywaniu²⁴, atrament jest wciąż doskonale widoczny.

Przygotowując tekst do druku, podjąłem decyzję o zachowaniu ówczesnie stosowanej w języku niemieckim ortografii, odbiegającej nieco od współczesnych standardów. Miejsca, w których popełnione zostały drobne omyłki językowe (zapewne z uwagi na to, że dokument spisywała osoba, dla której niemiecki nie był językiem ojczystym), zostały odpowiednio oznaczone. W dołączonych przeze mnie do tekstu przypisach, w oryginale niewystępujących, umieściłem możliwie obszernie informacje objaśniające oraz odniesienia do zachowanych materiałów archiwalnych i dostępnej literatury naukowej. Poniżej tekstu oryginalnego, w języku niemieckim, umieściłem jego tłumaczenie na język polski mojego autorstwa.

Jako swoiste uzupełnienie „Referatu” dodałem transkrypcję wykazu wykładów (wraz z nazwiskami wykładowców), na które uczęszczał Ćwikliński w czasie swoich studiów we Wrocławiu i Berlinie, opartą na zachowanych indeksach uniwersyteckich uczonego²⁵. Niemieckie tytuły wykładów zostały przeze mnie przetłumaczone na język polski (w nawiasie kwadratowym), dodałem też imiona wykładowców (również w nawiasie kwadratowym), pominięte przez Ćwiklińskiego; skróty w zapisie rozwinąłem w nawiasach okrągłych.

Na zakończenie tych rozważań chciałbym wyrazić nadzieję, że niniejsza publikacja „Berichtu” z 1876 r. przyczyni się do lepszego poznania szczegółów biografii Ludwika Ćwiklińskiego, w szczególności początków jego kariery naukowej, a także przypomni o tym wszechstronnym uczonym, wybitnym znawcy starożytności klasycznej oraz zasłużonym organizatorze polskiej nauki w okresie niewoli narodowej.

²³ Drobne uzupełnienia i poprawki, poczynione na lewych (wolnych od zapisu) połowach stron dokumentu, są rzeczywiście widoczne w rękopisie; w niniejszej edycji raportu na temat Ludwika Ćwiklińskiego nie zostały one – z uwagi na swoje niewielkie rozmiary – szczegółowo zaznaczone.

²⁴ W kilku trudniejszych miejscach nieocenionej pomocy udzielił mi prof. Andreas Luther (Uniwersytet Christiana Albrechta w Kilonii), za co składam mu serdeczne podziękowania.

²⁵ Za pomoc w odczytaniu dwóch tytułów wykładów z indeksu wrocławskiego dziękuję bardzo panu doktorowi Sławomirowi Kułaczowi z Gdańska.

Tekst lwowskiego raportu na temat Ludwika Ćwiklińskiego z 1876 r.²⁶(karta 4 *recto*)

Dr. Ludwig Ćwikliński, derzeit Mitglied des Seminars für gelehrte Schulen in Berlin²⁷, ist am 27. Juli 1853 in Gnesen in Gross Herzogthum Posen geboren²⁸. Im Jahre 1863 als Schüler in das Gymnasium zu Gnesen aufgenommen²⁹, absolvirte er dasselbe zu Ostern 1870 mit dem

²⁶ ДАЛО, ф. 26, оп. 5, сип. 2019, к. 4–5v.

²⁷ Seminar für gelehrte Schulen – założona w 1787 r. w Berlinie pruska instytucja o charakterze edukacyjnym, w której studenci uniwersytetów i zarazem przyszli nauczyciele gimnazjalni, w liczbie pięciu, mieli zdobywać swoje praktyczne wykształcenie zawodowe; vide: *Die Reform des höheren Schulwesens in Preußen*, red. W. Lexis, Halle a. S. 1902, s. 4.

²⁸ Taka data (27 VII 1853 r.) pojawia się w akcie urodzenia Ludwika Ćwiklińskiego (Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Archikatedra Gniezno, Księga chrztów, sygn. 53/3291/0/1/45, poz. 4). Potwierdza ją też sam Ćwikliński w swoim *curriculum vitae*, wydrukowanym na ostatniej stronie jego dysertacji doktorskiej (na jej temat vide: niżej, przyp. 39): „natus sum Ludovicus Ćwikliński Gnesnae a.d. VI kal. Augustas a. 1853”. Co ciekawe, w niemal wszystkich publikacjach poświęconych uczonemu, począwszy od fundamentalnej pracy z końca XIX w. na temat dziejów lwowskiej *Alma Mater* (Finkel, Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, cz. 2, s. 245), nie wyłączając przy tym także wcześniejszych opracowań piszącego te słowa (vide: K. Królczyk, *Pomiędzy*, s. 141), widnieje błędna data jego urodzin: 17 lipca. Ta nieprawidłowa data figuruje nawet na akcie zgonu Ćwiklińskiego przechowywanym w Urzędzie Stanu Cywilnego w Krakowie (informacja otrzymana w maju 2024 r. podczas rozmowy telefonicznej od Małgorzaty Śmiałek z USC Kraków), a także na karcie zgonu w biurze Cmentarza Rakowickiego w Krakowie, na którym uczony został pochowany (informacja uzyskana w biurze cmentarza w dniu 13 XII 2024 r.). Nie wiadomo, kto i kiedy po raz pierwszy popełnił ten błąd, powielany następnie przez kolejnych autorów i kolejne instytucje.

²⁹ Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Gnieźnie, Państwowe Gimnazjum im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie, sygn. 117, k. 2. Warto w tym miejscu nadmienić, że rok, w którym Ćwikliński rozpoczął naukę w gnieźnieńskiej szkole, był zarazem rokiem inauguracji działalności tego zakładu naukowego. W październiku 1863 r. otwarto bowiem Szkołę Wyższą dla Chłopców (Höhere Knabenschule), przekształconą w roku następnym w Progimnazjum Miejskie (Städtisches Progymnasium), które z kolei w 1865 r. podniesiono do rangi Gimnazjum Miejskiego (Städtisches Gymnasium) i ostatecznie – w 1865 r. – Królewskiego Gimnazjum w Gnieźnie (Königliches Gymnasium zu Gnesen). Cf. E. Meyer, *Zur Geschichte des Königlichen Gymnasiums zu Gnesen. Festschrift zur fünfzigjährigen Jubelfeier der Anstalt 1863–1913*, Gnesen 1913, s. 4; P. Kiczyłło, *Rys historyczny Liceum Ogólnokształcącego im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie oraz Organizacja i Zarządzanie Zespołu Szkół Ogólnokształcących im. Mieszka I i Bolesława Chrobrego w Gnieźnie w latach 1978–1985*, Gniezno 2008, s. 7–8. Warto dodać, że to właśnie w Gnieźnie, w ostatniej klasie gimnazjum, Ćwikliński zapoznał się po raz pierwszy z fragmentami *Wojny peloponeskiej* Tukidydesa, które to dzieło miało później odegrać dużą rolę w trakcie jego studiów w Berlinie. Vide: L. Ćwikliński, *Zagadnienia tukidydesowe*, Lwów 1937, s. 4.

Maturitätszeugniss³⁰ und studirte sodann zuerst auf der Universität Breslau Philosophie, Philologie und Geschichte³¹. Auf Grund einer schriftlichen Arbeit über die ersten 6 Oden des III Buches von Horaz, wurde er schon im zweiten Semester zum Mitgliede des philologischen Proseminars ernannt und beschäftigte sich hier vor Allem mit Homer, Horaz und Virgil.

Nach Ablauf eines Jahres begab er sich auf die Universität zu Berlin³², widmete sich hier denselben Studien³³ und trat sofort in die von Prof. Hübner³⁴ geleitete philologische Gesellschaft ein³⁵. Im zweiten Semester seines berliner³⁶ Aufenthaltes wurde er sodann auf Grund

³⁰ Cf. *Königliches Gymnasium zu Gnesen. Zur öffentlichen Prüfung und Schlussfeierlichkeit am 12. April 1870 ladet ehrerbietigst ein der Director Dr. Julius Mether. Królewskie Gimnazjum Gnieźnieńskie. Na popis publiczny i akt szkolny dnia 12. Kwietnia 1870 odbyć się mający zaprasza najuprzejmiej dyrektor Dr. Julius Mether, Gnesen/Gniezno 1870, s. 46.*

³¹ Ludwik Ćwikliński immatrykulował się na Uniwersytecie Wrocławskim 30 IV 1870 r.: Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego [dalej: AUWr], sygn. F 464, k. 39. Vide też spis wykładów we wrocławskim indeksie uniwersyteckim L. Ćwiklińskiego (AUWr, sygn. I/F/1485). Cf. też Aneks 1.

³² Po eksmatrykulacji dokonanej we Wrocławiu 21 III 1871 r. (AUWr, sygn. F 464, k. 39) Ćwikliński w dniu 29 kwietnia tego samego roku wpisał się na Uniwersytet Fryderyka Wilhelma w Berlinie (vide: Humboldt-Universität zu Berlin, Universitätsarchiv [dalej: HU UA], *Rektor und Senat 1810–1945, Abgangszeugnisse*, Nr. 542: Cwiklinski). Jego nazwisko zapisane zostało pod numerem 813 księgi meldunkowej (HU UA, *Rektor und Senat, Matrikel der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin*, 61. Rektorat, Nr. 813). Dzięki ukazującemu się cyklicznie dwa razy w roku w Berlinie wydawnictwu *Amtliches Verzeichnis des Personals und der Studierenden auf der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin* możemy poznać berlińskie adresy Ćwiklińskiego z tego okresu; były to: Luisenstraße 8 (semestr letni 1870/71), Karlstraße 36 (semestr zimowy 1871/72), Kleine Hamburgerstraße 27 (semestr letni 1871/72), Philippsstraße 23 (semestr zimowy 1872/73), Krausnickstraße 15 (semestr letni 1872/73) i Krausnickstraße 3 (semestr zimowy 1873/74); warto odnotować, że aż do semestru letniego 1872/73 Ludwik Ćwikliński dzielił mieszkanie ze swoim starszym bratem Kazimierzem Ćwiklińskim (1850–1924), studiującym w Berlinie prawo.

³³ Świadczy o tym lista wykładów, na które uczęszczał Ćwikliński w trakcie studiów w Berlinie, znajdująca się w jego berlińskim indeksie (HU UA, *Philosophische Fakultät, Dekanat 1810–1945, Promotionen Dr. phil.*, Nr. 247: Cwiklinski, Ludovicus, *Anmeldungs-Buch von Ludwig Cwiklinski*); vide: też Aneks 2.

³⁴ Emil Hübner (1834–1901) – filolog klasyczny i epigrafik, od 1870 r. profesor Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma w Berlinie; współwydawca *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Np. vide: P. Le Roux, *E. Hübner ou le métier d'épigraphiste*, w: *Épigraphie hispanique. Problèmes de méthode et d'édition*, Bordeaux 1984, s. 17–31.

³⁵ W berlińskim indeksie Ćwiklińskiego znajdują się poświadczenia uczestnictwa w zajęciach prowadzonych przez prof. Hübnera w ramach *Philologische Gesellschaft* – vide: Aneks 2.

³⁶ Sic! (tu i dalej).

einer eingereichten kritischen und metrischen Abhandlung über einen Chor aus dem aischyleischen *Prometheus* als ordentliches Mitglied in das unter Leitung Haupts³⁷ und Kirchhoffs³⁸ stehende philologische Seminar aufgenommen und verblieb in diesem durch drei Semester. Hier beschäftigte er sich mit Vorliebe mit der griechischen Literatur und Epigraphik.

Im Oktober 1873 legte er dem philosophischen Professorencollegium der berliner Universität eine Behufs der Erlangung des Doctorgrades in lateinischer Sprache abgefasste Dissertation: *Quaestiones de tempore quo Thucydides priorem historiae suae partem composuerit* vor³⁹ und erlangte auf Grund dieser⁴⁰ Abhandlung und der üblichen Rigorosen am 22. December 1873 das Doctordiplom⁴¹. In den beiden Semestern 1873/74 besuchte er trotz dem erlangten Doctorgrad immer noch die Universität und arbeitete auch als thätiges Mitglied in den historischen

³⁷ Moriz Haupt (1808–1874) – niemiecki filolog klasyczny, profesor uniwersytetów w Lipsku i Berlinie (od 1853 r.); cf. W. Scherer, *Haupt, Moritz*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 11, Leipzig 1880, s. 72–80; C. Becker, *Haupt, Rudolph Friedrich Moriz*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 8, Berlin 1969, s. 101–102.

³⁸ Adolf Kirchhoff (1826–1908) – niemiecki filolog klasyczny, od 1865 r. profesor Uniwersytetu w Berlinie, współwydawca *Corpus Inscriptionum Graecarum*, od 1860 r. główny redaktor wydawnictwa *Inscriptiones Graecae*. Vide: P. Wirth, *Kirchhoff, Adolf*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 11, Berlin 1977, s. 647–648.

³⁹ Praca doktorska Ćwiklińskiego ukazała się drukiem w znanej gnieźnińskiej oficynie wydawniczej Jana Bernarda Langeo: L. Ćwikliński, *Quaestiones de tempore quo Thucydides priorem historiae suae partem composuerit*, Gnesnae 1873. Młody uczony w dniu 8 X 1873 r. przedłożył ją w dziekanacie Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Berlińskiego wraz ze sformułowanym w języku łacińskim wnioskiem o dopuszczenie do egzaminu doktorskiego oraz szeregiem innych dokumentów (m.in. świadectwem maturalnym, świadectwem odejścia z Uniwersytetu Wrocławskiego, swoim indeksem z Uniwersytetu Berlińskiego, krótkim życiorysem i oświadczeniem o samodzielnym napisaniu dysertacji) – vide: HU UA, *Philosophische Fakultät, Dekanat 1810–1945, Promotionen Dr. phil.*, Nr. 247, k. 326.

⁴⁰ Sic!

⁴¹ Vide: HU UA, *Rektor und Senat, Abgangszeugnisse*, Nr. 542 (Abgangszeugnis von Ćwikliński). Bardzo pozytywne recenzje dysertacji Ćwiklińskiego napisali profesorowie Ernst Curtius (1814–1896) i Adolf Kirchhoff (HU UA, *Philosophische Fakultät, Dekanat 1810–1945, Promotionen Dr. phil.*, Nr. 247, k. 328–328v).

Gesellschaften der Professoren Nitzsch⁴² und Droysen⁴³, in denen er mehrere Abhandlungen abfasste⁴⁴.

Sodann meldete er sich bei der königl(ichen) Prüfungscommission für Gymnasien und Realschulen⁴⁵ zu Berlin, um hier die Staatsprüfung zu bestehen und erlangte von derselben

(karta 4 verso)

laut beigefügtem Zeugniß⁴⁶ nach absolvirten Prüfungsstadien die *facultas docendi*⁴⁷ ersten Grades und zwar in der classischen Philologie (Griechisch und Latein), in der Geschichte und Geographie für das ganze Gymnasium und die ganze Realschule, in der deutschen Sprache für die unteren und mittleren Gymnasialclassen, in der französischen Sprache für die unteren Classen.

Sofort nach Ablegung dieser Prüfung wurde er von dem k(öni)gl(ichen) preussischen Unterrichtsministerium zum Mitgliede des Seminars für gelehrte Schulen, welches unter der Direction des Geheimen-Rathes Dr. Bonitz⁴⁸ steht, ernannt und übernahm

⁴² Karl Wilhelm Nitzsch (1818–1880) – niemiecki historyk starożytności, profesor uniwersytetów w Kilonii, Królewcu i w Berlinie (od 1872 r.). Szerzej na jego temat vide: I. Jastrow, *Nitzsch, Karl Wilhelm*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 23, Leipzig 1886, s. 730–742.

⁴³ Johann Gustav Droysen (1808–1884) – wybitny niemiecki polihistor i polityk, profesor na uniwersytetach w Kilonii, Jenie i Berlinie (w latach 1835–1840 i od 1859 r.), wybitny znawca zwłaszcza epoki hellenistycznej (to on wprowadził do światowej nauki pojęcie „hellenizm”). W Berlinie kierował Towarzystwem Historycznym (*Historische Gesellschaft*), do którego należała niewielka grupa studentów wyższych lat (był wśród nich – co wynika z publikowanego przeze mnie archiwaliu – Ludwik Ćwikliński); spotykali się oni w prywatnym mieszkaniu uczonego. Na temat Droysena vide m.in.: O. Hintze, *Droysen, Johann Gustav*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 48, Leipzig 1904, s. 82–114; T. Schieder, *Droysen, Johann Gustav*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 4, Berlin 1959, s. 135–137; C. Wagner, *Die Entwicklung Johann Gustav Droysens als Althistoriker*, Bonn 1991; *Johann Gustav Droysen 1808–1884. Philologe – Historiker – Politiker. Katalog zur Ausstellung an der Humboldt-Universität zu Berlin*, red. C. Hackel, Berlin 2008; W. Nippel, *Johann Gustav Droysen. Ein Leben zwischen Wissenschaft und Politik*, München 2008.

⁴⁴ Ich dokładna tematyka pozostaje jednak nieznana.

⁴⁵ Realschule (szkoła realna) – w ówczesnym niemieckim systemie oświaty była to szkoła średnia, w której kładziono większy nacisk na nauczanie przedmiotów praktycznych (w odróżnieniu od gimnazjów klasycznych). Np. vide: W. Rudowicz, *Die Entwicklung der realen Bildung in Deutschland vom Beginn der Neuzeit bis zum Ende des II. Weltkrieges*, Essen 1992.

⁴⁶ Niestety, świadectwo to nie zachowało się w zbiorach archiwalnych.

⁴⁷ *Facultas docendi* (łac.) – upoważnienie do nauczania.

⁴⁸ Hermann Bonitz (1814–1888) – niemiecki filolog klasyczny i reformator oświaty, profesor filologii klasycznej na Uniwersytecie Wiedeńskim, od 1867 r. dyrektor Gimnazjum zum Grauen Kloster w Berlinie i zarazem dyrektor berlińskiego Seminar für gelehrte

zugleich, um in Berlin zu bleiben, seine Studien fortzusetzen und sich an der Universität zu habilitieren⁴⁹, die Stellung eines Lehrers an der Luisenstädtischen Gewerbeschule zu Berlin⁵⁰. In Folge der zu angestrengten Arbeit befahl ihn am Ende des Sommers 1875 ein ernsteres Leiden, welches ihn gezwungen, den Unterricht an jener Anstalt zu unterbrechen, um sich vollkommen wiederzustellen⁵¹.

Dr. Ludwig Ćwikliński ist nach dem bisher Gesagten jeden Falls eine seltene und vorzüglich begabte Persönlichkeit, welche in so jungen Jahren bereits zu den erfreulichsten Resultaten gelangt ist.

Seine hier beigelegte gedruckte Abhandlung⁵² bezeugt ein gründliches und klares Verständnis des grossen Geschichtsschreibers, ein gereiftes Urtheil und eine einsichtsvolle Behandlung der erörterten Fragen. Ausserdem dient sie zum Belege von einer umfangreichen Kenntniss der griechischen überhaupt, so wie auch in die erörterten Fragen einschlagenden neueren Literatur. Die lateinische Sprache handhabt der Verfasser geschickt und correct. Die Dissertation besteht eigentlich aus drei Abhandlungen: in der ersten wird die Frage erledigt, wann der erste Theil der Geschichte des ganzen peloponnesischen Krieges, in der zweiten, wann die Geschichte des Archidamischen Krieges, in der dritten, wann die in die Geschichte eingeflochtenen Reden in ihrer endlichen Vollendung abgefasst sind. Die Abhandlung wurde in der deutschen Literatur mit allgemeinem Beifalle aufgenommen⁵³.

Schulen (vide: wyżej, przyp. 27). Cf. H. Scharold, *Bonitz, Hermann*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 2, Berlin 1955, s. 447–448.

⁴⁹ Jest to, jak dotąd, jedyna znana nam wzmianka o dążeniach Ludwika Ćwiklińskiego do uzyskania habilitacji; ostatecznie jednak młody uczony z planów tych zrezygnował, co nie przeszkodziło mu – jak zobaczymy – w objęciu katedry filologii klasycznej na Alma Mater Leopolitana.

⁵⁰ Berlińska szkoła handlowa, założona w roku 1865 w dzielnicy Luisenstadt. Ćwikliński został w niej zatrudniony jako *Probecandidat / Schulamtschandidat*; vide: *Elfter Jahresbericht über die Luisenstädtische Gewerbeschule in Berlin, womit zu der am 6. April 1876 stattfindenden öffentlichen Prüfung ergebenst einladet der Director Dr. Kern*, Berlin 1876, s. 35.

⁵¹ *Ibidem*: „Nach ein Vierteljahr dauernder Thätigkeit wurde uns leiderder Schulamtschandidat Dr. Cwiklinski entzogen; er kehrte nach den Sommerferien wegen schwerer Erkrankung nicht zu uns zurück” (w tłumaczeniu na język polski: „Po trwającej trzy miesiące działalności odszedł niestety od nas kandydat na posadę nauczyciela – dr Ćwikliński; z powodu ciężkiej choroby nie wrócił już do nas po wakacjach”).

⁵² Chodzi tu o wydaną w Gnieźnie rozprawę doktorską Ćwiklińskiego (vide: wyżej, przyp. 39).

⁵³ Ukazanie się drukiem dysertacji Ludwika Ćwiklińskiego wywołało ogromny rezonans w Niemczech, wielokrotnie też cytowano jego ustalenia odnoszące się do dzieła Tukidydesa. Badacze, powołujący się na stawiane w pracy hipotezy, najczęściej się z nimi zgadzali, choć nie brakowało również głosów polemicznych. Pozytywną opinię o pracy młodego gnieźnianina wyraził sam wielki Wilamowitz: cf. U. von Wilamowitz-Möllendorff,

Ausserdem hat Dr. Ćwikliński noch folgende

(karta 5 recto)

bisher handschriftliche Arbeiten eingereicht⁵⁴:

1) *Über die commentaria de Germania sacra restaurata und die relatione dello stato dell'imperio e della Germania des Bischofs und apostolischen Nuntius in Wien Carl Caraffa*; –

2) *Das Restitutionsedict nach seiner rechtlichen Seite und nach den Quellen seiner Entstehung*; –

3) *Über Aristoteles' Stellung zu den Eleaten*; –

4) *Über die Abfassungszeit der Thukydideischen Geschichte des sicilischen Krieges*.

Die unter Nr. 1 genannte Arbeit folgt im Anschluss⁵⁵, die Nr. 2–4 sind dem Verfasser zurückgestellt worden, da er sie baldigst im Druck veröffentlichen will⁵⁶. Von allen wurde Einsicht genommen und auch sie bezeugen die eminente Begabung des Verfassers und seine ausgebreiteten Kenntnisse. Die beigefügten Zeugnisse⁵⁷ der Professoren Kirchhoff und Hübner, vor Allem aber einer solchen Autorität, wie der Geheime-Rath Dr. Bonitz, sprechen unumwunden aus, dass Dr. Ćwikliński „schon jetzt in der Klassischen Philologie beider classischen Sprachen einen Standpunkt des Wissens erreicht, der durch Umfang und Gründlichkeit die einstimmige Anerkennung der Autoritäten des Faches sich erworben hat und ihn durchaus befähigt, den Lehrstuhl einer Universität auf diesem Gebiete einzunehmen“. Das unterzeichnete Professorencollegium⁵⁸ erlaubt sich vor Allem⁵⁹, die Aufmerksamkeit

Die Thukydideslegende, „Hermes“ 1877, 12, s. 337, przyp. 19; s. 338, przyp. 21; idem, *Curae Thucydideae*, w: idem, *Kleine Schriften*, t. 3, *Griechische Prosa*, Berlin 1969, s. 81, przyp. 2. Vide: również list Wilamowitza do filologa klasycznego i zarazem profesora Uniwersytetu Berlińskiego, Hermanna Dielsa (1848–1922) z sierpnia 1876 r.; cf. W.A. Schröder, *Bemerkungen zum Briefwechsel Diels – Wilamowitz*, „Eikasmos“ 1997, 8, s. 297–298.

⁵⁴ Zwraca uwagę różnorodność tematyczna wymienionych tu prac Ćwiklińskiego: obok rozpraw poświęconych *stricto* filologii klasycznej (nr 3 i 4) mamy tu do czynienia z tekstami dotyczącymi zagadnień z zakresu historii nowożytnej (nr 1) oraz prawa rzymskiego (nr 2).

⁵⁵ W zbiorach archiwalnych opracowanie to niestety nie zachowało się.

⁵⁶ Drukiem ukazała się jednak tylko praca nr 4, pod zmienionym nieco tytułem: L. Ćwikliński, *Über die Entstehungsweise des zweiten Theiles der Thukydideischen Geschichte*, „Hermes“ 1877, 12, s. 23–87. Los pozostałych opracowań pozostaje nieznany.

⁵⁷ W zbiorach archiwum lwowskiego, jak również w dokumentach dotyczących Ludwika Ćwiklińskiego przechowywanych w austro-węgierskim ministerstwie oświaty (dziś w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie), świadectwa te niestety nie zachowały się.

⁵⁸ Chodzi o kolegium profesorskie Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego.

⁵⁹ Sic!

Eines Hohen K. K. Ministeriums auf das beigefügte Schreiben des Geheimen-Rathes Dr. Bonitz zu lenken.

Wenn in diesem Bericht das unterzeichnete Professorencollegium zuerst über Dr. Samolewicz⁶⁰ und sodann über Dr. Ćwikliński gesprochen, so geschah es nicht deshalb als ob es den Dr. Samolewicz *primo loco*, den Dr. Ćwikliński *secundo loco* vorschlagen wollte, sondern rein aus Zufall, da das unterzeichnete Professorencollegium beide Candidaten nebeneinanderstellt und es Einem Hohen Ministerium überlässt zwischen ihnen zu entscheiden. Für Dr. Samolewicz spricht seine längere paedagogische Thätigkeit und die trotz seiner schwierigen Berufspflichten durch seine literarische Thätigkeit bekundete Begabung im Gebiete des philologischen Sprachstudiums,

(karta 5 *verso*)

für Dr. Ćwikliński seine schon von Anfang an für die Universitätslaufbahn angelegten Studien, seine bedeutende Begabung, seine ungemein ausgedehnten Kenntnisse, seine wissenschaftlichen Leistungen, das einstimmige Urtheil solcher Autoritäten wie Bonitz, Kirchhoff, Hübner und endlich auch der Umstand, dass er bei seinen jungen Jahren wohl mit der Stellung eines ausserordentlichen Professors sich zufrieden stellen, wogegen Dr. Samolewicz die Stellung eines ordentlichen Professors beanspruchen würde.

Schliesslich erlaubt sich das unterzeichnete Professorencollegium auch die Bemerkung hinzuzufügen, dass sich Dr. Ćwikliński augenblicklich in Italien befindet und in den Monaten März und April mit Prof. Kirchhoff eine wissenschaftliche Reise nach Griechenland antreten soll. Ein an ihn nach Gnesen im Gross-Herzogthum Posen adressirtes Schreiben würde aber jeden Falls zu seinen Händen gelangen⁶¹.

Ausser diesen beiden vorgeschlagenen Candidaten wurden noch in Erwägung gezogen Dr. Casimir von Morawski⁶², Verfasser

⁶⁰ Zygmunt Samolewicz (1842–1898) – polski filolog klasyczny, nauczyciel gimnazjalny, autor licznych prac zwłaszcza z zakresu gramatyki greckiej i łacińskiej; w 1876 r., tj. w chwili sporządzania przez Ksawerego Liskego wydawanego tu dokumentu, był dyrektorem Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie. Na jego temat vide: *† Zygmunt Samolewicz*, „Muzeum” 1898, 14, 11, s. 811–816.

⁶¹ Korespondencja w sprawie obsadzenia katedry na Uniwersytecie Lwowskim rzeczywiście bez problemu docierała do L. Ćwiklińskiego, nawet w trakcie jego pobytu za granicą. Wiemy na przykład, że oficjalne pismo od c.-k. ministra oświaty z Wiednia, oferujące młodemu uczonemu zatrudnienie na uczelni we Lwowie, zastało go w Rzymie; stamtąd też wysłał list, w którym propozycję tę przyjmował (AGAD, C.-K. MWiO, sygn. 118u, k. 725).

⁶² Kazimierz Morawski (1852–1925) – filolog klasyczny, twórca krakowskiej szkoły filologicznej. Doktorat uzyskał na Uniwersytecie Berlińskim (1874), habilitował się

der Abhandlung: *Quaestiones Quintilianae*⁶³ und Dr. Bronislaus Kruczkiewicz⁶⁴, Verfasser der Abhandlung: *O filozofii Lucjusza Anneusza Seneki*⁶⁵, da aber die Qualifikationen derselben keinen Vergleich mit denen der oben Genannten aushalten, so werden sie nicht in Vorschlag gebracht.

Lemberg, 30. Januar 1876.

Dr. Xaver Liske, Referent.

Dr. Emil Ogonowski.

Dr. Sigism(und) Węclewski

Tłumaczenie dokumentu na język polski (przekład: Krzysztof Królczyk)

(karta 4 *recto*)

Dr Ludwik Ćwikliński, obecnie członek Seminar für gelehrte Schulen w Berlinie, urodził się 27 lipca 1853 r. w Gnieźnie w Wielkim Księstwie Poznańskim. W 1863 r. został przyjęty jako uczeń do gnieźnieńskiego gimnazjum, które ukończył na Wielkanoc 1870 r., uzyskując świadectwo dojrzałości. Następnie podjął studia filozoficzne, filologiczne i historyczne na Uniwersytecie Wrocławskim. Na podstawie pracy pisemnej na temat pierwszych sześciu ód III księgi Horacego już w drugim semestrze został mianowany członkiem proseminarium filologicznego, gdzie zajmował się głównie Homerem, Horacym i Wergiliuszem.

Po upływie roku przeniósł się na Uniwersytet Berliński, gdzie studiował te same przedmioty. Natychmiast też włączył się w prace towarzystwa filologicznego kierowanego przez profesora Hübnera. Następnie, w trakcie drugiego semestru pobytu w Berlinie, został przyjęty w charakterze zwyczajnego członka do seminarium filologicznego kierowanego przez Haupta i Kirchhoffa; podstawą przyjęcia była przedłożona przezeń krytyczna i metryczna rozprawa na temat chóru w „Prometeuszu” Ajschylosa. W seminarium tym pozostawał przez trzy semestry, zajmując się z pasją grecką literaturą i epigrafiką.

W październiku 1873 r. przedłożył przed kolegium profesorskim wydziału filozoficznego Uniwersytetu Berlińskiego napisaną po łacinie rozprawę, by móc uzyskać doktorat. Jej tytuł brzmiał: *Quaestiones de*

w Krakowie (1878). Od 1880 r. profesor filologii klasycznej na UJ. Vide m.in. *Kazimierz Morawski (1852–1925) w służbie nauki i narodu*, red. R.M. Zawadzki, S. Stabryła, Kraków 2008.

⁶³ C. Morawski, *Quaestiones Quintilianae*, Posnaniae [1874].

⁶⁴ Bronisław Kruczkiewicz (1849–1918) – filolog klasyczny, docent prywatny na Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie profesor Uniwersytetu Lwowskiego od 1888 r., rektor tej uczelni w roku 1900/1901. Vide: J. Skowrońska, *Kruczkiewicz, Bronisław Ignacy (1849–1918)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 382–383.

⁶⁵ B. Kruczkiewicz, *O filozofii Lucjusza Anneusza Seneki*, Kraków 1875.

tempore quo Thucydides priorem historiae suae partem composuerit. Na jej podstawie oraz po zdaniu tradycyjnych rygorozów uzyskał w dniu 22 grudnia 1873 r. dyplom doktorski. Przez oba semestry [roku akademickiego] 1873/74 nadal uczęszczał na uniwersytet, pomimo posiadania doktoratu, a także był członkiem czynnym towarzystw historycznych profesorów Nitzscha i Droysena, w których napisał liczne rozprawy naukowe.

Następnie zgłosił się do Królewskiej Komisji Egzaminacyjnej dla gimnazjów i szkół realnych w Berlinie, aby zdać egzamin państwowy i uzyskać

(karta 4 *verso*)

po zdaniu kolejnych egzaminów, zgodnie z załączonym tu świadectwem, *facultas docendi* pierwszego stopnia, a mianowicie z filologii klasycznej (greka i łacina), z historii i geografii dla całego gimnazjum i całej szkoły realnej, z języka niemieckiego dla niższych i średnich klas gimnazjalnych oraz z języka francuskiego dla klas niższych.

Natychmiast po zdaniu tego egzaminu został powołany przez królewskie pruskie Ministerstwo Edukacji na członka Seminar für gelehrte Schulen, kierowanego przez tajnego radcę dra Bonitza, a jednocześnie objął stanowisko nauczyciela w Louisenstädtische Gewerbeschule w Berlinie, aby móc pozostać w Berlinie, kontynuować studia i habilitować się na uniwersytecie. Pod koniec lata 1875 r., w wyniku przeciążenia pracą, dotknęła go poważna choroba, przez którą został zmuszony do przerywania nauczania w szkole, aby móc wrócić do pełni zdrowia.

Dr Ludwik Ćwikliński jest zatem, jak wynika z powyższego, rzadko spotykaną i wybitnie utalentowaną osobowością, która już w tak młodym wieku osiągnęła niezwykle satysfakcjonujące wyniki.

Załączona tu drukowana rozprawa jego autorstwa świadczy o pogłębionym i jasnym rozumieniu wielkiego historyka, dojrzałym osądzie i wnikliwym potraktowaniu omawianych zagadnień. Jest ponadto dowodem znakomitego opanowania języka greckiego, a także najnowszej literatury przedmiotu, która dotyczy kwestii poruszanych w pracy. Autor umiejętnie i poprawnie posługuje się językiem łacińskim. Jego dysertacja składa się z trzech części: pierwsza dotyczy kwestii, kiedy powstała pierwsza część historii całej wojny peloponeskiej, druga – kiedy sporządzona została historia wojny archidamijskiej, natomiast trzecia – kiedy napisano ostateczną wersję mów, włączonych do dzieła [Tukidydesa]. Rozprawa [pióra Ludwika Ćwiklińskiego] została przyjęta z aplauzem w literaturze niemieckiej.

Poza tym dr Ćwikliński przedłożył jeszcze następujące

(karta 5 *recto*)

prace, pozostające dotąd w rękopisie:

1) *Über die commentaria de Germania sacra restaurata und die relatione dello stato dell'imperio e della Germania des Bischofs und apostolischen Nuntius in Wien Carl Caraffa*; –

2) *Das Restitutionsedict nach seiner rechtlichen Seite und nach den Quellen seiner Entstehung*; –

3) *Über Aristoteles' Stellung zu den Eleaten*; –

4) *Über die Abfassungszeit der Thukydideischen Geschichte des sicilischen Krieges*.

Praca oznaczona numerem 1 znajduje się w załączeniu, natomiast prace o numerach 2–4 zostały oddane autorowi, który pragnie jak najszybciej wydać je drukiem. Wszystkie zostały przejrane; świadczą one o wybitnym talencie autora oraz jego rozległej wiedzy. Załączone opinie profesorów Kirchhoffa i Hübnera, a przede wszystkim takiego autorytetu, jakim jest tajny radca dr Bonitz, jednoznacznie potwierdzają, że dr Ćwikliński „w zakresie filologii klasycznej obu języków klasycznych osiągnął już teraz tak wysoki poziom wiedzy, który – przez swoją wielkość i gruntowność – zjednał mu jednomyślne uznanie autorytetów w tym obszarze badań naukowych oraz uczynił go doskonale wykwalifikowanym do objęcia katedry uniwersyteckiej w tej dziedzinie”. Niżej podpisane kolegium profesorów pozwala sobie przede wszystkim zwrócić uwagę Wysokiego c.-k. Ministerstwa na załączone pismo tajnego radcy dr. Bonitza.

Jeśli w niniejszym raporcie niżej podpisana Rada Profesorów mówiła najpierw o dr. Samolewicz, a dopiero potem o dr. Ćwiklińskim, to nie dlatego, że chciała proponować dr. Samolewicza *primo loco*, a dr. Ćwiklińskiego *secundo loco*, lecz że stało się to zupełnie przypadkowo, gdyż niżej podpisana Rada Profesorów stawia obu kandydatów obok siebie, a decyzję o wyborze jednego z nich pozostawia Wysokiemu Ministerstwu. Na korzyść dr. Samolewicza świadczy jego długoletnia działalność pedagogiczna i udokumentowany talent w zakresie filologicznych studiów językowych, co potwierdza jego działalność literacka pomimo trudnych obowiązków zawodowych,

(karta 5 *verso*)

natomiast na korzyść dr. Ćwiklińskiego przemawiają jego studia, które od początku były ukierunkowane na karierę uniwersytecką, znaczny talent, niezwykle rozległa wiedza, osiągnięcia naukowe, zgodna opinia takich autorytetów jak Bonitz, Kirchhoff i Hübner, a wreszcie fakt, że w tak młodym wieku najprawdopodobniej zadowoliliby się stanowiskiem profesora nadzwyczajnego, podczas gdy dr Samolewicz pretendowałby na stanowisko profesora zwyczajnego.

Na koniec niżej podpisana Rada Profesorów pozwala sobie również dodać uwagę, że dr Ćwikliński przebywa obecnie we Włoszech, a w marcu i kwietniu wraz z prof. Kirchhoffem ma wyruszyć w podróż

naukową do Grecji. Jednak list zaadresowany do niego do Gniezna w Wielkim Księstwie Poznańskim z całą pewnością dotrze do jego rąk.

Poza tymi dwiema proponowanymi kandydaturami brano także pod uwagę dr. Kazimierza Morawskiego, autora pracy *Quaestiones Quintilianae*, oraz dr. Bronisława Kruczkiewicza, autora rozprawy *O filozofii Lucjusza Anneusza Seneki*. Ponieważ jednak ich kwalifikacje nie wytrzymują porównania z kwalifikacjami wyżej wymienionych kandydatów, nie zostali oni zaproponowani.

Lwów, 30 stycznia 1876.

dr Ksawery Liske, referent
dr Emilian Ogonowski
dr Zygmunt Węclewski

Aneks 1.

Wykłady, na które uczęszczał Ludwik Ćwikliński w trakcie studiów na Uniwersytecie Wrocławskim

Imię i nazwisko wykładowcy	Tytuł wykładu
Rok akademicki 1869/70, semestr letni	
1. prof. dr [August] Reifferscheid	<i>Lateinische Syntax</i> [Składnia łacińska]
2. prof. dr [August] Roszbach	<i>Homer</i>
3. prof. dr [Martin] Hertz	<i>Erster Theil der römischen Literaturgesch(ichte)</i> [Pierwsza część historii literatury rzymskiej]
4. prof. dr [Władysław] Nehring	<i>Geschichte der poln(ischen) Liter(atu)r im 16. Jahr(h)undert</i> [Historia literatury polskiej w XVI w.]
5. prof. dr [Władysław] Nehring	<i>Ueber Adam Mick(iewicz) u(nd) dessen ep(ischen) Ged(icht) 'Pan Tad(eusz)'</i> [O Adamie Mickiewiczu i jego poemacie epickim „Pan Tadeusz”]
6. dr [Immanuel] Oginski	<i>Einleitung in die Philosophie</i> [Wprowadzenie do filozofii]
7. prof. dr [Karl] Neumann	<i>Topographie v(on) Latium</i> [Topografia Lacjum]
Rok akademicki 1870/71, semestr zimowy	
1. prof. dr [Martin] Hertz	<i>Römische Literaturgeschichte – zweiter Theil</i> [Historia literatury rzymskiej – część druga]
2. prof. dr [August] Reifferscheid	<i>Horaz 'Oden'</i> [„Ody” Horacego]

3. prof. dr [August] Rossbach	<i>Metrik der Griechen u(nd) Römer</i> [Metryka Greków i Rzymian]
4. prof. dr [Władysław] Nehring	<i>Ausgewählte poln(ische) Dichter d(er) 17. und 18. Jahrh(undert)</i> [Wybrani poeci polscy XVII i XVIII w.]
5. prof. dr [Władysław] Nehring	<i>Über die älteste Epoche der böhmischen Literatur</i> [O najdawniejszej epoce literatury czeskiej]
6. prof. dr [Franz] Bittner	<i>Kursorische Erklärung d(es) ganz(en) Neuen Testaments durch fortlaufende Parallelen aus den griech(ischen) u(nd) röm(ischen) Klassikern</i> [Wyjaśnienia całości Nowego Testamentu poprzez kolejne porównania z greckimi i rzymskimi klasykami – kurs]
7. prof. dr [Karl] Neumann	<i>Griechische Geschichte vom Ende des peloponn(esischen) Krieges bis zur Schlacht bei Chaeronea</i> [Historia Grecji od końca wojny peloponeskiej do bitwy pod Cheronea]

Źródło: indeks uniwersytecki (*Anmeldungsbuch*) Ludwika Ćwiklińskiego (AUWr, sygn. I/F/1485). Tytuły wykładów podano zgodnie z wpisem w indeksie, niekiedy nieznacznie różnią się w brzmieniu od wersji oficjalnej.

Aneks 2.

Wykłady, na które uczęszczał Ludwik Ćwikliński w trakcie studiów na Uniwersytecie Berlińskim

Imię i nazwisko wykładowcy	Tytuł wykładu
Rok akademicki 1870/71, semestr letni	
1. prof. [Moriz] Haupt	<i>Die Briefe des Horaz</i> [listy Horacego]
2. prof. [Johann G.] Droysen	<i>Die Geschichte d(er) vorgriech(ischen) Zeit</i> [Historia okresu przedgreckiego]
3. prof. [Adolf] Kirchhoff	<i>Die Dialekte d(er) griech(ischen) Sprache</i> [Dialekty języka greckiego]
4. prof. [Ernst] Curtius	<i>Archäologie d(er) griech(ischen) u(nd) röm(ischen) Kunst</i> [Archeologia sztuki greckiej i rzymskiej]
5. prof. [Ernst] Curtius	<i>Ausgewählte Satiren des Juvenal</i> [Wybrane satyry Juwenalisa]
6. prof. [Carl Eduard] Gelpert	<i>D(ie) 'Epidicus' d(es) Plautus</i> [„Epidicus” Plauta]
7. dr [Rudolf] Schöll	<i>Einleitung in d(as) Studium d(er) atti(schen) Redner</i> [Wprowadzenie do studium nad mówcami attyckimi]
Rok akademicki 1871/72, semestr zimowy	
1. prof. dr [Theodor] Mommsen	<i>Römische Antiquitäten</i> [Starożytności rzymskie]
2. prof. dr [Adolf] Kirchhoff	<i>Griechische Antiquitäten</i> [Starożytności greckie]

3. prof. dr [Emil] Hübner	<i>Lateinische Grammatik, I Theil: Formlehre</i> [Gramatyka łacińska, I. część: nauczanie form]
4. prof. dr [Johann G.] Droysen	<i>Griechische Geschichte</i> [Historia Grecji]
5. prof. dr [Moriz] Haupt	<i>Tibullus Elegien</i> [Elegie Tibullusa]
6. prof. dr [Johann G.] Droysen	<i>Neueste Geschichte seit 1815</i> [Historia najnowsza po 1815 r.]
7. prof. [Emil] Hübner	<i>Übungen d(er) philolog(ischen) Gesellsch(aft) – privatissime</i> [Ćwiczenia towarzystwa filologicznego – <i>privatissime</i>]
Rok akademicki 1871/72, semestr letni	
1. prof. dr [Theodor] Mommsen	<i>Lat(einische) Inschriftenkunde</i> [Inskrypcje łacińskie]
2. prof. dr [Johann G.] Droysen	<i>Neuere Geschichte, 1500–1765</i> [Historia nowożytna, 1500–1765]
3. dr [Paul] Hassel	<i>Geschichte der Staufer-Zeit (der XII u<nd> XIII Jahrh<undert>)</i> [Historia czasów dynastii Staufów (XII i XIII w.)]
4. prof. dr [Heinrich] Kiepert	<i>Geschichte der Geographie u(nd) d(er) geogr(aphischen) Entdeckungen</i> [Historia geografii i odkryć geograficznych]
5. prof. dr [Emil] Hübner	<i>Uebungen d(er) philolog(ischen) Gesellschaft</i> [Ćwiczenia towarzystwa filologicznego]
Rok akademicki 1872/73, semestr zimowy	
1. prof. dr [Eduard] Zeller	<i>Psychologie</i> [Psychologia]
2. prof. dr [Adolf] Kirchhoff	<i>Griechische Literaturgesch(ichte)</i> [Historia literatury greckiej]
3. prof. dr [Johann G.] Droysen	<i>Geschichte des Revolutions-Zeitalter</i> [Dzieje okresu rewolucji (francuskiej)]
4. prof. dr [Eduard] Zeller	<i>Geschichte d(er) Philologie</i> [Historia filologii]
5. prof. dr [Eduard] Zeller	<i>Aristoteles 'Metaphysik' (privatiss<ime>)</i> [„Metafizyka” Arystotelesa]
Rok akademicki 1872/73, semestr letni	
prof. dr [Karl W.] Nitzsch	<i>Deutsche Geschichte im XIII–XVI Jahrh(undert)</i> [Historia Niemiec w XIII–XVI w.]
prof. dr [Johann G.] Droysen	<i>Uebungen der historisch(en) Gesellsch(aft)</i> [Ćwiczenia towarzystwa historycznego]
dr [Harry] Bresslau	<i>Lateinische Paleographie</i> [Paleografia łacińska]

Źródło: indeks uniwersytecki (Anmeldungsbuch) Ludwika Ćwiklińskiego (HU UA, Philosophische Fakultät, Dekanat 1810–1945, Promotionen Dr. phil., Nr. 247: Cwiklinski, Ludovicus, Anmeldungs-Buch von Ludwig Cwiklinski). Również i w tym przypadku tytuły wykładów podano zgodnie z wpisem w indeksie, zatem niekiedy mogą nieznacznie różnić się od brzmienia oficjalnego.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

C.-K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty, sygn. 118u.

Archiwum Państwowe w Poznaniu:

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Archikatedra Gniezno, sygn. 53/3291/0/1/45.

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Gnieźnie:

Państwowe Gimnazjum im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie, sygn. 117.

Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego:

Allgemeines Studenten-Register, Philosophische Fakultät, Abgegangenen Studenten, sygn. F 464.

Anmeldungs-Buch von Ludwig Ćwikliński, sygn. I/F/1485.

Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti [Державний архів Львівської області]:

Fond [Фонд] 26, opys [опис] 5, sprava [справа] 1111, 2019; opys [опис] 7, sprava [справа] 180.

Humboldt-Universität zu Berlin, Universitätsarchiv:

Rektor und Senat 1810–1945, Abgangszeugnisse, Nr. 542.

Rektor und Senat 1810–1945, Matrikel der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin, 61. Rektorat, Nr. 813.

Philosophische Fakultät, Dekanat 1810–1945, Promotionen Dr. phil., Nr. 247.

Printed sources (Źródła drukowane)

Amtliches Verzeichnis des Personals und der Studierenden auf der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Auf das Sommerhalbjahr von Ostern bis Michaelis 1871, Berlin 1871.

Amtliches Verzeichnis des Personals und der Studierenden auf der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Auf das Winterhalbjahr von Michaelis 1871 bis Ostern 1872, Berlin 1871.

Amtliches Verzeichnis des Personals und der Studierenden auf der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Auf das Sommerhalbjahr von Ostern bis Michaelis 1872, Berlin 1872.

Amtliches Verzeichnis des Personals und der Studierenden auf der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Auf das Winterhalbjahr von Michaelis 1872 bis Ostern 1873, Berlin 1872.

Amtliches Verzeichnis des Personals und der Studierenden auf der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Auf das Sommerhalbjahr von Ostern bis Michaelis 1873, Berlin 1873.

Amtliches Verzeichnis des Personals und der Studierenden auf der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Auf das Winterhalbjahr von Michaelis 1873 bis Ostern 1874, Berlin 1874.

Studies (Opracowania)

Academia militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, red. A. Redzik, wyd. 2, Kraków 2017.

Becker C., *Haupt, Rudolph Friedrich Moriz*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 8, Berlin 1969.

Ćwikliński L., *Über die Entstehungsweise des zweiten Theiles der Thukydideschen Geschichte*, „Hermes” 1877, 12.

Ćwikliński L., *Quaestiones de tempore quo Thucydides priorem historiae suae partem composuerit*, Gnesnae 1873.

- Ćwikliński L., *Zagadnienia tukidydesowe*, Lwów 1937 (odbitka z „Kwartalnika Historycznego”).
- Die Reform des höheren Schulwesens in Preußen*, red. W. Lexis, Halle a. S., 1902.
- Dworacki S., *Stulecie „Eos”*, w: *Antiquorum non immemores... Polskie Towarzystwo Filologiczne (1893–1993)*, red. J. Łanowski, A. Szatyńska-Siemion, Warszawa–Wrocław 1999.
- Elfter Jahresbericht über die Luisenstädtische Gewerbeschule in Berlin, womit zu der am 6. April 1876 stattfindenden öffentlichen Prüfung ergebenst einladet der Director Dr. Kern*, Berlin 1876.
- Finkel L., Starzyński S., *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, t. 1–2, Lwów 1894.
- Hintze O., Droysen, Johann Gustav, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 48, Leipzig 1904.
- Holyk R., *Ukraińska filologia na Uniwersytecie Lwowskim w XIX wieku i w pierwszej połowie XX stulecia. Ludzie, idee, recepcje*, „Prace Historyczne” 2018, 145, 2.
- Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie do roku 1939*, oprac. J. Wołczański, t. 1–3, Kraków 2009–2010.
- Jastrow I., Nitzsch, Karl Wilhelm, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 23, Leipzig 1886.
- Johann Gustav Droysen 1808–1884. *Philologe – Historiker – Politiker. Katalog zur Ausstellung an der Humboldt-Universität zu Berlin*, red. C. Hackel, Berlin 2008.
- Julkowska V., Ksawery Liske (1838–1891), w: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, Rzeszów 2007.
- Kazimierz Morawski (1852–1925) w służbie nauki i narodu, red. R.M. Zawadzki, S. Stabryła, Kraków 2008.
- Kiczyłło P., *Rys historyczny Liceum Ogólnokształcącego im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie oraz Organizacja i Zarządzanie Zespołu Szkół Ogólnokształcących im. Mieszka I i Bolesława Chrobrego w Gnieźnie w latach 1978–1985*, Gniezno 2008.
- Königliches Gymnasium zu Gnesen. Zur öffentlichen Prüfung und Schlussfeierlichkeit am 12. April 1870 ladet ehrerbietigst ein der Director Dr. Julius Mether. Królewskie Gimnazjum Gnieźnieńskie. Na popis publiczny i akt szkolny dnia 12. Kwietnia 1870 odbyć się mający zaprasza najuprzejmiej dyrektor Dr. Julius Mether, Gnesen/Gniezno 1870.*
- Królczyk K., *Ludwik Ćwikliński – profesor filologii klasycznej na Uniwersytecie Lwowskim, w: Przedwojenny Lwów i jego uczeni. Sylwetki – działalność naukowa – osiągnięcia*, red. P. Brzegowy, S. Dorocki, Kraków 2016.
- Królczyk K., *Ludwik Ćwikliński (1853–1942): lwowski uczony, działacz społeczny i polityk drugiej połowy XIX wieku*, w: *Historia – mentalność – tożsamość*, t. 4, *Pamięć społeczna Ukraińców i Polaków w okresie kształtowania się ich świadomości narodowej (wiek XIX i pierwsza połowa XX)*, red. L. Zaszkilniak, J. Pisulińska, P. Sierżęga, Львів 2011.
- Królczyk K., *Pomiędzy Lwowem, Wiedniem i Poznaniem – Ludwik Ćwikliński (1853–1942) i jego badania nad światem starożytnym*, w: *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*, red. L. Mrzewicz, K. Balbuza, Poznań 2011.
- Kruczkiewicz B., *O filozofii Lucjusza Anneusza Seneki*, Kraków 1875.
- Le Roux P., *E. Hübner ou le métier d'épigraphiste*, w: *Épigraphie hispanique. Problèmes de méthode et d'édition*, Bordeaux 1984.
- Leitsch W., *Ludwig Ćwikliński (1853–1943), Sektionschef und Minister im k.k. Ministerium für Kultus und Unterricht*, w: *Polen im alten Österreich. Kultur und Politik*, red. W. Leitsch, S. Trawkowski, Wien–Köln–Weimar 1993.
- Łazuga W., *Uwikłani w przeszłość. „Proskrybowani” i „dyletanci”*, Poznań 2023.
- Mańkowski J., *Powstanie Polskiego Towarzystwa Filologicznego. Lwów 1892 – 1893 – 1894*, w: *Antiquorum non immemores... Polskie Towarzystwo Filologiczne (1893–1993)*, red. J. Łanowski, A. Szatyńska-Siemion, Warszawa–Wrocław 1999.

- Meyer E., *Zur Geschichte des Königlichen Gymnasiums zu Gnesen. Festschrift zur fünfzigjährigen Jubelfeier der Anstalt 1863–1913*, Gnesen 1913.
- Morawski C., *Quaestiones Quintilianae*, Posnaniae [1874].
- Nippel W., *Johann Gustav Droysen. Ein Leben zwischen Wissenschaft und Politik*, München 2008.
- Norst A., *Alma Mater Francisco-Josephina. Festschrift zu deren 25-jährigen Bestande*, Czernowitz 1900.
- Rudowicz W., *Die Entwicklung der realen Bildung in Deutschland vom Beginn der Neuzeit bis zum Ende des II. Weltkrieges*, Essen 1992.
- Scharold H., *Bonitz, Hermann*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 2, Berlin 1955.
- Scherer W., *Haupt, Moritz*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 11, Leipzig 1880.
- Schieder T., *Droysen, Johann Gustav*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 4, Berlin 1959.
- Schröder W.A., *Bemerkungen zum Briefwechsel Diels – Wilamowitz*, „Eikasmos” 1997, 8.
- Sinko T., *Ludwik Ćwikliński*, „Kwartalnik Historyczny” 1939–1945, 53.
- Skowrońska J., *Kruczkiewicz, Bronisław Ignacy (1849–1918)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- Smereka J., *Filologia klasyczna w Uniwersytecie Lwowskim do czasów Zygmunta Węclewskiego i Ludwika Ćwiklińskiego*, Lwów 1937 (odbitka z „Eos”).
- Smereka J., *Pierwszy filolog-Polak w Uniwersytecie Jana Kazimierza: Zygmunt Węclewski*, Lwów 1938 (odbitka z „Eos”).
- Sprawozdanie z czynności Towarzystwa*, „Eos” 1894, 1.
- Tadeusz Sinko 1877–1966. *W służbie nauki i narodu*, red. S. Stabryła, Kraków 2013.
- Turasiewicz R., *Sinko Tadeusz (1877–1966)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 27, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1996–1997.
- Wagner C., *Die Entwicklung Johann Gustav Droysens als Althistoriker*, Bonn 1991.
- Wilamowitz-Moellendorff U. von, *Curae Thucydideae*, w: U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Kleine Schriften*, t. 3, Griechische Prosa, Berlin 1969.
- Wilamowitz-Möllendorff U. von, *Die Thukydideslegende*, „Hermes” 1877, 12.
- Wirth P., *Kirchhoff, Adolf*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 11, Berlin 1977.
- † *Zygmunt Samolewicz*, „Muzeum” 1898, 14, 11.

NOTA O AUTORZE

Krzysztof Królczyk – profesor historii starożytnej na Wydziale Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jego zainteresowania naukowe obejmują historię wczesnego Cesarstwa Rzymskiego, w tym zwłaszcza dzieje prowincji nadgranicznych Imperium Romanum, osadnictwo weteranów, rzymską politykę zewnętrzną, epigrafikę łacińską oraz historię polskich badań nad starożytnością. Jest autorem kilku książek, m.in.: *Rzymskie prowincje nad Renem i Dunajem w okresie flawijskim (69–96 r. po Chr.) – res militares et externae* (Poznań 2019); *Propagatio Imperii. Cesarstwo Rzymskie a świat zewnętrzny w okresie rządów Septymiusza Sewera* (Oświęcim 2016); *Veteranen in den Donauprovinzen des Römischen Reiches* (Poznań 2009) i *Tituli veteranorum. Inskrypcje weteranów z prowincji naddunajskich Cesarstwa Rzymskiego* (Poznań 2005), a także licznych artykułów i recenzji.

ABOUT THE AUTHOR

Krzysztof Królczyk – professor of ancient history at the Faculty of History of Adam Mickiewicz University in Poznań. His research interests include the history of the early Roman Empire, especially the history of the Roman frontier provinces, veteran settlements, Roman external politics, Latin epigraphy and the history of Polish research on antiquity. He is the author of several books, including: *Rzymskie prowincje nad Renem i Dunajem w okresie flawijskim (69–96 r. po Chr.) – res militares et externae* (Poznań 2019); *Propagatio Imperii. Cesarstwo Rzymskie a świat zewnętrzny w okresie rządów Septymiusza Sewera* (Oświęcim 2016); *Veteranen in den Donauprovinzen des Römischen Reiches* (Poznań 2009) and *Tituli veteranorum. Inskrypcje weteranów z prowincji naddunajskich Cesarstwa Rzymskiego* (Poznań 2005), as well as numerous articles and reviews.